

הקונסול האוסטרי פאסקאל

שמואל גילר

בשנת 1898 נרכש ביתו של הקונסול האוסטרו-הונגרי ביפו, על ידי שמעון רוקח וחברי הנהלת 'שער ציון', כדי להכשירו כבית החולים היהודי החדש ביפו. בית החולים הישן, שנוסד בשנת 1891, שכן בדרומה של שכונת מנשייה, בבית שלא התאים עוד לצרכי הקהילה. ביתו של הקונסול, יעקוב פאסקאל, מוקם בתוך אחוזת גן מוקפת חומה, צפונית למנשייה ושכונת היהודים 'יפה נוף'. בשנת 1888 רכש ממנו ר' חיים שמואל שמרלינג מגרש עליו בנה את בית משפחתו, המוכר כ'חצר שמרלינג', ובשנת 1896 רכשו ממנו חברי 'אגודת בני משה', מגרשים להקמת שכונתם 'יפה נוף'.¹ הבתים על חוף הים כונו 'בתי פאסקאל'. הקונסול אהד את היהודים, וסייע להם רבות במהלך השנים. סיפור חייו קשור גם בפרשות נוספות בתולדות הישוב – רכישת מגרשי 'נווה צדק', בניית בית הכנסת 'חורבת יהודה החסיד', קניית מתחם 'מערת שמעון הצדיק', הניסיון לרכוש את 'קברי המלכים', ובעזרה ליהודים שנקלעו לצרה מידי השלטון העות'מאני. עיתוני התקופה המדווחים על מעשיו, מכנים אותו "הישר באדם". סיפורו לא סופר עד היום.

האגופ מוראדיאן, ארמני יליד ירושלים,² שינה את שמו ליעקוב פאסקאל,³ כשמונה לסגן הקונסול האוסטרי בשנת 1869. בצעירותו ניהל את בית הדואר האוסטרי הראשון, שנבנה בידי משפחתו ברובע הארמני. הוא ובני המשפחה התגוררו בקומה השנייה.⁴ עיסוקו קירב אותו אל הקונסול האוסטרו-הונגרי, ובשנת 1850 הוא החל לשמש כמתורגמן. פאסקאל שרת תחת ארבעה קונסולים שהתחלפו באותן שנים, והיה האחראי על הקונסוליה. הוא היה גם שותף בלתי פעיל בבנק שהקים אהרון ואלרו, ודאג להפקדת כספי הקונסוליה בבנק.⁵ בנובמבר 1869, כשהגיע הקיסר פרנץ יוזף לירושלים לרגל חנוכת תעלת סואץ, הוא מינה אותו לתפקיד סגן הקונסול בירושלים ויפו.

¹ שמואל גילר, 'השכונה הנעלמה יפה נוף ומלון בלה ויסטה'.

² על פי מרדכי אליאב, 'הקונסוליה האוסטרית בירושלים והישוב היהודי', הוא נולד בשנת 1832.

³ שם. האגופ הוא השם יעקוב בארמנית. שם המשפחה שונה בכדי לקבל צליל אירופאי.

⁴ נמסר על ידי ג'ורג' אנטאליאן. המקום שימש כדואר עד שעבר לבניין החדש מול המצודה.

⁵ יוסף גלס, רות קרק, 'משפחת ולרו 1800-1848', עמ' 105. באנגלית.

ב-29 במרס 1881, הגיעו נסיך הכתר רודולף ורעייתו החדשה סטפני, לביקור בירושלים. פאסקאל סייע למשפחה המלכותית בסיורה בארץ, וביוני אותה שנה, הוא הועלה על ידי הקיסר לדרגת קונסול בירושלים ויפו. ידידו ניסן ב"ק מספר על כך בעיתון 'חבצלת':

"זה שלושים שנה אשר עבד באמונה ותום לב, את ארבעת הקונסולים אשר התחלפו בעת הזאת, וימצא חן בעיני הוד קיסר אוסטריה בבקרו בירושלים לפני שתיים עשרה שנה, וישם עליו משרת סגן קונסול ביפו וירושלים. עתה הואיל הוד הקיסר לשלם לו כגמול עמלו הרב, להקל עול ומשא הדרך, מעל הוד מלכותו הנסיך רודולף, בבקרו את ירושלים, וירימו למעלה הגבוהה הזאת לשמחת כל תושבי ירושלים, ובייחוד עדת היהודים, היודעת להוקיר את השר המרומם הזה, על אותות אהבתו ליהודים, אשר הראה בכל עת שנדרשה עזרתו. יהיה ה' עמו, ויעל מעלה מעלה".⁶

כדרך אדונו הקיסר פרנץ יוזף, סייע פאסקאל ליהודים שחסו תחת נתינות האימפריה האוסטרו-הונגרית. הימים היו ימי הקפיטולציות, וחסות זאת חילצה אותם בעת צרה. סיפור עזרתו ליהודי מיפו בשנת 1871, מסופר בעיתון 'חבצלת':⁷

"בימים האלה, עבר יהודי (אשכנזי) ברחוב העיר ותער גלבים בידו. ומבלי ראות את אשר לפניו, פגע בנער ישמעאלי, ונפלה המאכלת מידו, ולהב התער בא ביד הנער, ונחלי דם שטפו על פני הרחוב. והנה למראה הדם, התעוררו בקרב לב אבי הנער רעיוני רצח. וימהר ויאסוף אליו את כל ילידי ביתו ומשפחתו, ויסבו את בית היהודי לכלות במ חצי זדונם. ולא אמרו די במכות אשר הכוהו לעיני השמש, כי אם נגשו לשבור הדלת אשר נסגרה במטיל ברזל, ולהכות נפש היהודי. כל עט סופר לא יתאר את חרדת נפש היהודי האומלל הזה. פניו חוורו, ברכיו פקו, שערות ראשו סמרו כמסמרות נטועים, ובחרדת מוות עלה על ראש הגג, הוא ובני ביתו, ויזעקו זעקה גדולה ומרה, 'הושיע נא!', ובנפשם דמו כי בא הקץ לחייהם".

בהיות היהודי נתין האימפריה האוסטרית, פנו אנשי הקהילה אל סגן הקונסול פאסקאל, והוא נחלץ לעזרה. "בממשלת החסד יעשו מעשים כאלה?, צעק מנהמת לב, לא אתן שינה לעיני עד אשר אוציא לאור משפט היהודי". הוא פנה אל הפחה, וזה שלח שליח ליפו כדי "להשקיט המיית

⁶ 'חבצלת', 16.6.1881

⁷ 'חבצלת', 23.6.1871

האנשים אשר כגלי הים יהמיון". לידידו ניסן ב"ק אמר הקונסול כי אם יידרש ממנו, ייסע בעצמו ליפו בכדי לפעול לטובת היהודי.

יוסף ריבלין מספר בעיתון 'הלבנון' על עזרתו של פאסקאל ליהודי מירושלים:⁸

"מעשה שהיה כך היה. איש אחד מלמד תינוקות ושמש לעדתנו, משה לייב טעפער, יליד רוסיה, גר איתנו במקומו זה כשנתיים, והוא בעל אישה ושני ילדים קטנים. אור ליום ב', ח' לחודשנו, בשעה השלישית בתחילת הלילה, בעוד בני אדם סובבים בשוק וכל הבתים פתוחים, עלה על מיטתו לישון, ואת דלת ביתו סגר. ובעוד לא נתן תנומה לעפעפיו, שמע קול הדלת של הפרוזדור סובבת על צירה, ואנשים נכנסים בה. ויען כי יודע כי תחילת הלילה היא, לא בא כל מגור בלבבו. וירא שלושה סריסי הממשלה, שומרי הלילות, עומדים עליו. וכי ניסה לשאלם מה לכם פה, שלף האחד חניתו, ויתקעהו בצד לבבו ממטה למעלה, עד חצי גרונו. הנרצח צעק צעקה מרה, ונאספו השכנים, והנה דם שוטף מן הצוואר ומן הלב כמים רבים."

האיש הובהל לבית החולים האנגלי ויצא מכלל סכנה, אך בני הקהילה אמרו כי "על הרצח האיום הזה לא יכולנו לשקוט במכוננו". הם פנו לשלטונות התורכים, אך הקצין הממונה על השוטרים הפוגעים הזהיר אותם כי יבולע להם אם יתלוננו על אנשיו. מי שנחלץ לעזרתם היה סגן הקונסול פאסקאל, שביתו היה סמוך למקום האירוע. הוא פנה אל הפחה, שהביא את האשמים לדין.

לוועד חברת 'אבן ישראל' בירושלים, היה ריב עם נוצרי שטען שגבולו הוסג, והוא קרא אותם למשפט. בהיותם נתינים זרים, פנו החברים לקונסולים השונים לסיוע. רק פאסקאל נחלץ לסייע לנתיניו. "מכולם, רק פאסקאל הגיע בכבודו ובעצמו לפני הפחה, וסיפר על עיוות המשפט. הפחה קרא לשופטים, ואלה נאלצו לבקש סליחה ולהבטיח כי להבא לא יעוותו משפט צדק".⁹ ועל שבחו של הקונסול נכתב:

"אך טוב וחסד יוכלו לספר ממעשה הקונסול הזה. והיותר מפליא הוא, כי סגן הקונסול י. פאסקאל יליד הארץ הוא, ובכל זאת תנחל ממשלת אוסטריה עוז והדר על ידו הרבה יותר משאר הממשלות אשר

⁸ 'הלבנון', 14.4.1875

⁹ 'הלבנון', 19.1.1876

קונסוליה פה הם ילידי אירופה. יען מה, יען כי הא' פאסקאל לא ייתן למוט את כל האיש אשר בצל אוסטריה יחסה".

ומוסיף מו"ל העיתון בהערות שולים:

"כנים דברך ידידנו על אודות השר יעקוב פאסקאל. גם אנחנו זוכרים חסדו לבית ישראל, עת בנו כולל הפרושים את חורבת רבנו יהודה החסיד, והשכנים הרעים והעריצים הנוגעים בנחלה זאת, רצו לקרוע חלונות בתיים אל תוך אוויר החורבה, ורק הא' פאסקאל הפריע מחשבתם".

פאסקאל סייע ליהודי ירושלים להשיג חזקה על מתחם 'מערת שמעון הצדיק', וסופר על כך בעיתון 'הלבנון':¹⁰

"החזיק ישמעאלי במערת שמעון הצדיק, וסגר אותה בדלת ברזל. וביום ל"ג בעומר, יעמוד שם וכל החפץ לבוא אל תוך המערה, שלם ישלם לו אחד פיאסטר. בכל שנה גדלה הצעקה על החמס הזה, אך מי יקום לנו עם ישמעאלי. והנה בשנה העברה, באו פקידי עדת הספרדים לפני הפחה, וילינו באוזניו על הדבר הזה. והוכיחו לפניו כי המערה היא אחוזת היהודים היא, ועוד נקראה בפי כל הישמעאלים בשם 'יהודיאה'. ויצוו הפחה כי כל בני ישראל יכולים לבוא אל המערה בלי כל מחיר כניסה. אך הישמעאלים המחזיקים במערה והשדה אשר סביבה הוא אחוזתם, צעקו באזני הפחה לאמור: אמנם המערה אחוזת היהודים היא, אבל בבואם אל תוך המערה, ישחיתו האילנות והשדה אשר סביבה, ובקחתם פיאסטר מהבא אל המערה, הוא חלף השחתת תבואת השדה והאילנות. אך הפחה, הישר באדם אשר בא הלום בקיץ העבר, לא יכול לראות העוול הזה, ויעץ את היהודים כי יקנו מהישמעאלים גם את השדה והאילנות, ואז לא יהיה להם פתחון פה. ואף אם בעלי השדה לא ירצו למכור אחוזתם, הבטיח הפחה שישתדל בכל עוזו עד שיאמרו בעלי השדה, רוצים אנחנו למכור. והוויצע (סגן) קונסול לממשלת אוסטריה, השר הישר יעקוב פאסקאל, שמר את הבטחת הפחה, ולא נח ולא שקט עד אשר הקים הפחה את דברו הטוב, ויקם השדה אשר תחזיק עשרים ושמונה אלף מרובעות, ושמונים אלוני זית אשר בו, למקנה ולאחוזת עולם ליהודים. וביום שלשום הביאו הרבנים החכמים משה בינשתי, פקיד הספרדים, ובנימין בנוש סלאנט מהאשכנזים, את כסף השדה להפחה.

¹⁰ 'הלבנון', 23.2.1876

והשר יעקוב פאסקאל הלך לפניהם, והשתדל שימהר הפחה לתת בידם את כתב המקנה. ומעתה הוא וואקף עולם (הקדש) ליהודים, ואיש לא יונה אותם מאחוזתם".

בשנת 1874 עזר פאסקאל לקהילה היהודית בירושלים, בניסיון לרכוש את מתחם 'קברי המלכים', כדי למנוע את חילול הקברים בחפירות ארכיאולוגיות. יהודיה מצרפת, ברטה אמיליה ברטרנד, העבירה 30,000 פרנקים לסגן הקונסול, כדי שיסייע לחכם באשי, וחברי עדת הספרדים, לרכוש את נחלת הקברים. משלא עלה בידו לבצע את הרכישה, הוחזר הכסף והרכישה בוצעה בסופו של דבר באמצעות קונסול צרפת.¹¹ פאסקאל גם סייע ליהודים נתיני אוסטריה בתקופת המגפה הגדולה שפקדה את הארץ בשנים 1865/6, ובמאבק על הזכות לשחיטה נפרדת. הם העלו אותו על נס במכתב שנשלח למשרד החוץ האוסטרי.¹²

הקרקע ביפו עליה הוקם בית הקונסול נרכשה לאחר הקמת קונסולית המשנה ביפו בשנת 1872. לא ידוע מתי נבנה הבית, אך הוא ניצב במקום בשנת 1879, כשהלך הרב יהודה הלוי לעולמו. פאסקאל הוריד את דגל האימפריה לחצי התורן לאות הזדהות עם צערם של יהודי יפו.¹³ במפת יפו של זנדל, משנת 1879, ניתן לראות ציון של מבנה וגן בקרבה למקום בו התגלה לאחרונה מיקום אחוזת הקונסול, אולם בעוד שמות הקונסולים האחרים מצוינים במפה, שם הקונסוליה האוסטרית נפקד.

שמו של פאסקאל נקשר גם לפרשות רכישת אדמות יריחו וקרקעות 'נווה צדק'. בשנת 1872, סייע לרב מאיר אורבאך, יואל משה סולומון, יהושע ילין והרב בנימין סלאנט, בניסיון לרכוש את אדמות יריחו שהוצעו למכירה.¹⁴ בשנת 1889 נרכשו המגרשים עליהם תבנה 'נווה צדק', באמצעות ראובן בלטנר שהיה בעל נתינות עות'מאנית, משום שרק כך ניתן היה לרשום הסכם מקרקעין באותם ימים.¹⁵ האיש היה מוכר כנאמן, ולא היה חשש להפקיד בידו את דמי הקדימה, אך הוא הסתבך בעסקיו ונאלץ ללוות 2000 נפוליאונים זהב מסגן הקונסול פאסקאל, תמורת שטר חוב. צרותיו העסקיות של בלטנר הפילו אותו למשכב, והשמועה על מחלתו הטילה פחד בלבם של אלה

¹¹ דותן גורן, 'מאבק בין קודש לחול, פרשת קברי המלכים והעבתם לבעלות ממשלת צרפת'. אוניברסיטת בר אילן.

¹² מרדכי אליאב, 'הקונסוליה האוסטרית בירושלים והישוב היהודי', עמ' 95.

¹³ 'חבצלה', 8.8.1879.

¹⁴ 'ויקיפדיה', החברה לקניית אדמות יריחו.

¹⁵ 'נווה צדק', למלאת 55 לקיומה, יעקב חורגין ודוד תדהר, עמ' 10-12.

שהפקידו בידיו את כספם, ובראשם שמעון רוקח. הוא דאג להביא את הרופא ד"ר מנחם שטיין מחברון, כדי שיבדוק את החולה ויטפל בו. לאוזנו של רוקח סיפר ד"ר שטיין שימיו של בלטנר ספורים. הרופא שהתאכסן בבית החולה, ניסה לשכנע אותו להעביר את קושאן הקרקע לרוכשים, "כדי לעשות את הטוב בעיני אלוהים". בסופו של דבר הצליח לשכנעו, אך באותו זמן לקה רוקח בעיניו, באופן שלא אפשר לו לפקוח אותן. כשמסר לו הרופא כי שעתו של החולה מתקרבת, חרד לגורל כספם של אלה שבטחו בו, ודאג באמצעות קשריו עם אנשי השלטון, שאנשי הטאבו יגיעו לבית החולה, כדי להסדיר את העברת הבעלות. הוא עצמו הוביל אל הבית כשעיניו עצומות. הקושאן הועבר, אך הקונסול פאסקאל רגז על רוקח כששמע שהקרקע הועברה בטאבו מתחת לאפו. הוא ביקש לאסור את רוקח, שהיה נתין אוסטרי, אך זה טען כי ויתר על נתינותו. בסופו של דבר התפשרו השניים, ורוקח חזר להיות נתין אוסטרי, ועוד ניתן לו תואר יועץ, ולאחר מכן מונה לסגן הקונסול.¹⁶ הוא נשא בתואר זה עד בוא הבריטים, והיכרותו עם פסקאל ובני ביתו, הובילה בסופו של דבר לרכישת בית הקונסול, בכספי תרומתה של הברונית הירש. בשנת 1898 נפטרה בתו של פאסקאל.¹⁷ רוקח הבין שהקונסול לא ירצה עוד בבית בו מתה בתו, והציע לו לרכוש את הבית והגן, שהפכו לבית חולים 'שער ציון' החדש. המתחם שנרשם כהקדש על שמו של מנהל מקווה ישראל חיים נייגו, נעלם עם הריסות מנשייה תחת שבילי פארק צ'רלס קלור על חוף הים, אך הוא ממשיך להעסיק את בתי המשפט בימים אלה ממש, בפרשה משפטית המכונה 'הקדש שער ציון לזכרו של חיים נייגו'.¹⁸ על שטח אחוזת הקונסול ניצבים היום 'בית התעשיינים' ומלון 'דן פנורמה'.

יעקוב פאסקאל פרש מהשרות הקונסולרי בשנת 1905. הוא נפטר בשנת 1911 ונקבר בבית הקברות הארמני בירושלים. אחותו המשיכה להתגורר בבית הדואר האוסטרי עד שנות השישים, כשמכרה את הבית. בירושלים לא נותרו היום בני משפחה של הקונסול הארמני שכונה בפי היהודים – "הישר באדם".

¹⁶ 'השקפה', 17.7.1903, ברכה לרגל התמנותו.

¹⁷ על פי ג'ורג' הינטאליאן, היא קבורה עם אביה בבית הקברות הארמני בירושלים.

¹⁸ 'כלכליסט', 'דה מרקר', 21.11.2010, 'הארץ', 21.7.2006.

אחוזת הקונסול בצפון מנשייה